

เหลียวหลังเพื่อก้าวไปข้างหน้า ทบทวนพัฒนาการ สื่อสารศึกษาในประเทศไทย¹

วิศวัส ปัญญาวงศ์สถาพร²

บทคัดย่อ

บทความ “เหลียวหลังเพื่อก้าวไปข้างหน้า ทบทวนพัฒนาการสื่อสารศึกษาในประเทศไทย” มุ่งเปิดเผยให้ผู้อ่านเห็นพลวัตด้านการศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ของประเทศไทย อันขับเคลื่อนไปด้วยตัวแปรรายล้อมมากมาย อาทิ การเข้ามาของเทคโนโลยีการสื่อสารชนิดต่างๆ การส่งเสริมขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) การผลักดันของรัฐบาลผู้มีอำนาจในสังคม การประชันขันแข่งของธุรกิจการศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ในโลกยุคทุนนิยม ทั้งนี้ ผู้เขียนแบ่งพัฒนาการสื่อสารศึกษาออกเป็น 3 ช่วง อันได้แก่ ช่วงที่หนึ่ง การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ในบริบทโลกยุคสงครามเย็น แสดงให้เห็นบทบาทและอิทธิพลของยูเนสโกต่อการส่งเสริมสื่อสารศึกษา และไล่เรียงพัฒนาการการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ในต่างประเทศ ช่วงที่สอง การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ในระยะ “ตั้งไข่” ของไทย แสดงให้เห็นอิทธิพลของต่างประเทศต่อสื่อสารศึกษาในประเทศไทย และช่วงที่สาม การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ในบริบทการแข่งขันของธุรกิจการศึกษา แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโลกาภิวัตน์ ธุรกิจ และสื่อสารศึกษาของประเทศไทย

คำสำคัญ: สื่อสารศึกษา นิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์

* วันที่รับบทความ 31 มกราคม 2567; วันที่แก้ไขบทความ 28 กุมภาพันธ์ 2567; วันที่ตอบรับบทความ 20 มิถุนายน 2567

¹ บทความนี้ นำข้อมูลบางส่วนมาจากรายงานการวิจัย *แนวทางการศึกษาข้อมูลเพื่อปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรวารสารศาสตร์บัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน (2566)* สนับสนุนโดยคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² อาจารย์ ดร. ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Looking Back to Move Forward: Reviewing the Development of Communication Studies in Thailand

Visawat Panyawongsataporn³

Abstract

The article “Looking Back to Move Forward: Reviewing of the Development of Communication Studies in Thailand” aims to indicate the dynamism of communication studies in higher educational institutions, which is pushed forward by several variables such as the incoming of communication technology, promotion from the government sector and international organisations (such as UNESCO), competition amongst different higher institutions in the capitalism economy. Therefore, the writer divides those development into three parts as follows: firstly, communication studies during the Cold War period, mainly influenced by UNESCO; secondly, the initial stage of communication studies in Thailand influenced by foreign affairs; and lastly, communication studies in the age of educational business in Thailand, which reveals the triangle relationship between globalisation, capitalism, and communication studies.

Keywords: communication studies, communication arts, journalism

---

³ Lecturer, Department of Mass Communication, Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University

บทนำ

เทคโนโลยีการสื่อสารยุคดิจิทัลทำให้สื่อชนิดต่างๆ หลอมรวมตัวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตมนุษย์อย่างแยกไม่ออก สารของสื่อหลากหลายรูปแบบทำหน้าที่แจ้งข่าวสาร เสริมความรู้ ปลุกสร้างความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และสืบสานวัฒนธรรมของสังคมไปยังคนจำนวนมากตลอดเวลา การทำงานของสื่อยุคดิจิทัลที่มีลักษณะ “ออนไลน์อยู่ตลอดเวลา” (always-on) ทำให้โลกของสื่อเดินทางคู่ขนานไปกับชีวิตผู้รับสารทุกที่ทุกเวลา และทรงอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความรู้ ความคิด และจิตสำนึกอย่างยิ่ง

ความซับซ้อนของสื่อหลากหลายรูปแบบทำให้งานศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ต้องเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัวก้าวให้ทันความเปลี่ยนแปลง ด้านหนึ่งการศึกษาวิถีการใช้เทคโนโลยีสื่อสารล้ำสมัย เช่น เทคโนโลยีความเป็นจริงเสมือน (virtual reality) เทคโนโลยีการสร้างกราฟิกส์แบบเรียลไทม์ (real-time 3D graphics technology) สื่อสังคมออนไลน์ (social media) ฯลฯ เป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์มีพันธกิจในการสร้างผู้เรียนไปเป็นนักวิชาชีพสื่อแก่สังคม แต่ในอีกด้านหนึ่ง การย้อนมองจุดเริ่มต้นและเส้นทางการผจญภัยของวิชาการสื่อสารก็ถือเป็นอีกเรื่องที่จำเป็น เนื่องจากหากเชื่อว่า “ปัจจุบันของเรามีเงาของอดีตพาดผ่าน” การเข้าใจอดีตอันเป็นแก่นรากย่อมเปิดเผยบริบทและตัวแปรแวดล้อมที่ประกอบสร้างให้การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ของประเทศไทยมีหน้าตาอย่างที่เห็นทุกวันนี้

บทความนี้มุ่งเปิดเผยให้ผู้อ่านเห็นพลวัตด้านการศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ของประเทศไทย อันขับเคลื่อนไปด้วยตัวแปรรายล้อมมากมาย อาทิ การเข้ามาของเทคโนโลยีการสื่อสารชนิดต่างๆ การส่งเสริมขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) การผลักดันของรัฐบาลผู้มีอำนาจในสังคม การประชันขันแข่งของธุรกิจการศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ เพื่อสะกดกแก่การทำความเข้าใจ ผู้เขียนจึงใคร่ขอแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ช่วง อันได้แก่ หนึ่ง การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ในบริบทโลกยุคสงครามเย็น สอง การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์

(ระดับอุดมศึกษา) ในระยะ “ตั้งไข่” ของไทย และสาม การศึกษานิเทศศาสตร์ และวารสารศาสตร์ในบริบทการแข่งขันของธุรกิจการศึกษา

1. การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ในบริบทโลกยุคสงครามเย็น

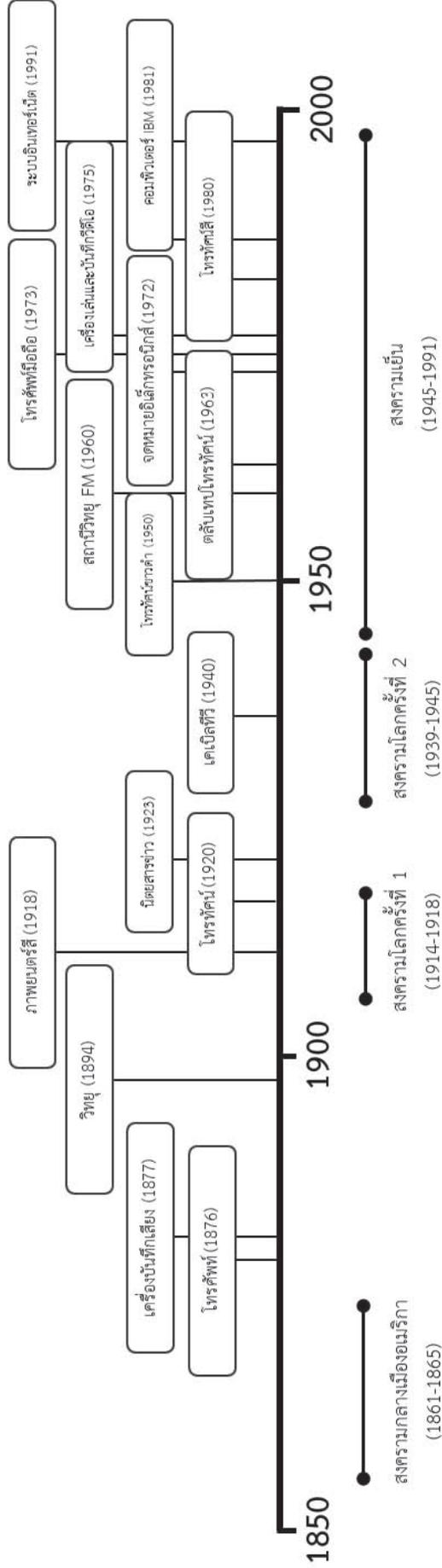
ปัจจุบันมนุษย์อาจเชื่อมโยงเทคโนโลยีการสื่อสารเข้ากับการค้าขาย ความบันเทิง และความสะดวกสบาย แต่ในอดีตเทคโนโลยีการสื่อสารมักเชื่อมโยงกับอำนาจรัฐ ความมั่นคง และการสงครามอยู่เสมอ โดยช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญที่เทคโนโลยีการสื่อสารถูกประดิษฐ์ขึ้นมากมายภายใต้แรงกดดันของความขัดแย้ง โทรเลขถือเป็นนวัตกรรมการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการปฏิวัติฝรั่งเศสและสงครามนโปเลียน ในช่วงเวลานั้นโครงข่ายของสัญญาณโทรเลขครอบคลุมพื้นที่ของประเทศฝรั่งเศสได้มากกว่า 5,000 กิโลเมตร และมีสถานีมากกว่า 550 สถานี (Burrell et al., 2005) ขณะที่เทคโนโลยีการสื่อสารอื่นๆ เช่น โทรศัพท์ วิทยุ โทรทัศน์ ระบบอินเทอร์เน็ต ต่างถูกผลิตขึ้นอย่างรวดเร็ว

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ไปจนถึงสงครามเย็น เทคโนโลยีการสื่อสารมวลชนถูกนำมาใช้เพื่อการสงครามอย่างกว้างขวาง รัฐบาลสหราชอาณาจักรจัดตั้งสำนักโฆษณาชวนเชื่อเพื่อการสงคราม (British War Propaganda Bureau) นำเทคโนโลยีสื่อมาใช้เพื่อเสริมกำลังใจให้กองทัพ โน้มน้าวประเทศอื่นให้มาเป็นพันธมิตร และตอบโต้การข่าวของเยอรมนี (Wells, 1987) ด้านสหรัฐอเมริกาจัดตั้งกรรมาธิการข้อมูลสาธารณะ (Committee of Public Information) เพื่อสร้างแรงสนับสนุนภายในประเทศช่วงสงครามผ่านการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ โทรเลข โทรทัศน์ และภาพเคลื่อนไหว (Cole, 1998)

ในอีกด้านหนึ่ง รัฐบาลหลายประเทศพยายามสกัดกั้นการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสื่อของเอกชน ความเคลื่อนไหวที่น่าสนใจคือ เมื่อ พ.ศ. 2455 (ค.ศ. 1912) หลังจากสัญญาณวิทยุได้ถูกคิดค้นและนำมาใช้อย่างแพร่หลายเพื่อความมั่นคงและการทหาร สภาคองเกรสผ่านกฎหมายเพื่อกำกับดูแลการใช้คลื่นวิทยุ Radio Act of 1912 ซึ่งถือเป็นกฎหมายดูแลการบริหารงานสถานีวิทยุเป็นครั้งแรกของโลก แม้ในระยะแรกกฎหมายฉบับนี้จะมุ่งบังคับใช้กับกิจการทาง

ภาพที่ 1 กำเนิดเทคโนโลยีสื่อเทียบกับช่วงเวลาสงครามระดับโลก

ที่มา: ดัดแปลงจาก On the Evolution of Media: Understanding Media Change (Scolari, 2023)

ทะเล แต่ในเวลาต่อมาก็ขยายขอบเขตมาสู่สถานีวิทยุของเอกชน และมีบางส่วน มุ่งควบคุมเนื้อหาและการนำเสนอข่าวสารต่างๆ และการก่อตั้งขององค์กรไม่แสวง กำไร American Radio Relay League (ARRL) ถือเป็นหมุดหมายสำคัญหนึ่ง ที่ชี้ให้เห็นความพยายามของรัฐในการแทรกแซงวิถีการสื่อสารของประชาชน (Shoshkes, 2013) เนื่องจาก ARRL ถือเป็นองค์กรสำคัญที่ฝึกฝนทักษะของ ประชาชนเมื่อสมัครเล่นให้สามารถส่งสัญญาณวิทยุในสถานการณ์ต่างๆ ได้ และ ด้วยความแพร่หลายของเครื่องวิทยุทรานซิสเตอร์ซึ่งเพิ่งถูกคิดค้นขึ้นมา ทำให้ ประชาชนส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงข่าวสารอย่างทั่วถึง

ร่องรอยความพยายามของสหรัฐอเมริกาซึ่งถือเป็นชั่วอำนาจสำคัญใน การใช้สื่อเพื่อ “ยึดพื้นที่ทางความคิด” ของประชาชนทั่วโลกอย่างเข้มข้นในยุค สงครามเย็นเปิดเผยตัวอย่างแยบยล หมุดหมายที่สำคัญคือ การดำเนินกิจการ ต่อเนื่องของกิจการกระจายเสียง (Voice of America) ซึ่งดำเนินกิจการมาตั้งแต่ ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง โดยหวังให้สื่อวิทยุเป็นตัวช่วงทะเลลายกำแพงการสื่อสาร และป้องกันกระแสความคิดจากระเซีย การสนับสนุนทางการเงินให้เกิด Radio Free Europe (REFE) ใน พ.ศ. 2493 (ค.ศ. 1950) เพื่อป้องกันแนวความคิด แบบคอมมิวนิสต์ในประเทศแถบยุโรป ยังไม่รวมถึงสื่ออื่นๆ เช่น ภาพยนตร์ หนังสือการ์ตูน หรือตำราเรียนที่มีการสอดแทรกแนวคิดต่อต้านคอมมิวนิสต์ไป อย่างเข้มข้น

1.1 บทบาทของยูเนสโกต่อการส่งเสริมการศึกษานิตศาศาสตร์และวารสารศาสตร์

องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) ภายใต้สังกัดองค์การสหประชาชาติ เป็นองค์กรที่เกิดขึ้น ภายใต้แรงสนับสนุนจากประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาในช่วงเวลา สงครามเย็น ภาพจำต่อบทบาทของยูเนสโกคือ องค์กรที่มีพันธกิจในการ สร้างสรรค์สันติภาพและความมั่นคงของโลก ผ่านการส่งเสริมความร่วมมือทาง ภูมิปัญญาาระหว่างประเทศต่างๆ เช่น การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม

(UNESCO, 1945) แต่บทบาทหนึ่งที่ถูกหลงลืมไปคือ ยูเนสโกถือเป็นองค์กรที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมการศึกษานิตศาสตร์และวารสารศาสตร์ในโลกยุคสงครามเย็น (Simonson, 2016) โดยยูเนสโกซึ่งก่อตั้งเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2488 และได้รับแรงสนับสนุนจากประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นมีวิสัยทัศน์ว่า การจะพัฒนาให้โลกยุคหลังสงครามเข้าสู่ความสงบสุขได้ จำต้องพัฒนาการสื่อสารมวลชนเพื่อเป็นกลไกหนึ่งในการยกระดับจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด และสติปัญญาของพลเมืองโลก โดยช่วงหนึ่งของธรรมนูญยูเนสโกระบุถึงการให้ความสำคัญของการสื่อสารดังต่อไปนี้

“ประเทศสมาชิกจำเป็นต้องพัฒนาและเพิ่มความรอบรู้เกี่ยวกับการสื่อสารของผู้คน เพื่อให้พวกเขาสามารถสร้างความเข้าใจร่วมกันและมีความเข้าใจอย่างสมบูรณ์ต่อชีวิตของบุคคลอื่น”

(UNESCO, 1945)

เห็นได้ว่า การพัฒนาการสื่อสารให้ “ดียิ่งขึ้น” ถือเป็นพันธกิจหนึ่งที่ยูเนสโกให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพื่อภารกิจ “สร้างเสถียรภาพแก่โลกยุคหลังสงคราม” โดย จูเลียน ฮักซ์เลย์ ผู้อำนวยการคนแรกของยูเนสโกเคยกล่าวว่าการสื่อสารมวลชนมีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์เช่นเดียวกับห่อสมุดหรือพิพิธภัณฑสถาน โดยการสื่อสารมวลชนยกระดับมนุษย์ให้สามารถประกอบกิจกรรมขั้นสูง และมีโอกาสเป็นนักวิทยาศาสตร์ ศิลปิน และนักการศึกษาได้ (Huxley, 1948)

อีกหนึ่งหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ายูเนสโกให้ความสำคัญกับกิจการสื่อสารมวลชนคือ การตั้งแผนกการสื่อสารมวลชน (Mass Communication Department) ขึ้นมาต่างหาก ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนหน่วยงานด้านการศึกษานิตศาสตร์และวารสารศาสตร์ ตัวอย่างขององค์กรทางการศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนโดยตรงจากหน่วยงานนี้คือ The International Association for Media and Communication Research (IAMCR) และ El Centro

Internacional de Estudios Superiores de Comunicacion para America Latina (CIESPAL) (Marques de Melo, 1988)

อาจเรียกได้ว่า แผนกการสื่อสารมวลชนของยูเนสโกนี้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้นักวิชาการทั่วโลกหันมาให้ความสนใจงานศึกษาและการฝึกฝนนักวิชาชีพสื่อสารมวลชน จนนำไปสู่การผลิตทฤษฎีและแนวคิดทางการสื่อสารขึ้นมากมายหลังยุคสงครามโลกครั้งที่สอง (Peters, 2008) และยังมีบทบาทในการมอบทุนสนับสนุนงานวิจัยโดยตรง หรือกระตุ้นให้รัฐบาล มหาวิทยาลัย องค์การวิชาชีพสื่อมวลชน หรือองค์กรไม่แสวงหากำไรดำเนินงานวิจัยทางการสื่อสารเป็นจำนวนมากมหาศาล (Vroons, 2005) อาทิ กลุ่มนักวิจัยด้านการสื่อสาร Wilbur Schramm, Fred Siebert และ Theodore Peterson ผู้คิดค้นทฤษฎีสื่อสารมวลชน หรือ “Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do” ก็ได้รับทุนสนับสนุนส่วนหนึ่งจากยูเนสโก และทำงานอยู่ใน Institute of Communications Research (ICR) และ/หรือ The Department of Journalism at the University of Illinois at Urbana-Champaign (UIUC) ซึ่งเป็นสถาบันภายใต้การกำกับของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา (Rantanen, 2017)

ทั้งนี้ Cmiel (1996) วิเคราะห์ว่า การที่ยูเนสโกมุ่งเน้นขยายการเรียนการสอนด้านการสื่อสารไปทั่วโลกนั้น เพราะมองเห็นว่าการสื่อสารมวลชนมีบทบาทเป็น “ตัวประสานทางสังคม” (social glue) อันช่วยให้ประชาคมโลกมีความรู้สึกนึกคิดอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกัน เกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจประชากรร่วมโลก และช่วยป้องกันไม่ให้โลกเผชิญกับสงครามโลกในอนาคต

1.2 อิทธิพลของยูเนสโกต่อการเรียนการสอนนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์

องค์กรยูเนสโกมองว่า การสื่อสารเป็นเครื่องมือสร้างสันติภาพและความ เป็นปึกแผ่นผ่านการผลักดันแนวทางการศึกษาศาสตร์การศึกษา 3 ช่องทางต่อไปนี้

หนึ่ง การสนับสนุนเครือข่ายและการแลกเปลี่ยนนักวิชาการด้านการสื่อสารระหว่างประเทศเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมขององค์กรไม่แสวงหากำไรต่างๆ ตัวอย่างเช่น องค์กรทางการศึกษา สอง ยูเนสโกสร้างเวทีในการแพร่กระจายความรู้และแนวคิดทางด้านการสื่อสารเพื่อสร้างสันติ สาม ยูเนสโกพัฒนาและสร้างแนวทางการศึกษาการสื่อสารไว้มากมาย เช่น นโยบายรัฐทางด้านการสื่อสาร แนวทางการเรียนการสอนด้านการสื่อสาร และวารสารด้านสื่อสารมวลชน เป็นต้น ภายใต้แนวคิดสื่อเพื่อสันติภาพ ความเข้าใจ และการร่วมมือของประชาคมโลก แนวทางการสนับสนุนการศึกษาเรื่องการสื่อสารของยูเนสโกส่งผลให้วาระการศึกษาเรื่องการสื่อสารกลายเป็นกระแสทั้งในโลกวิชาการและโลกวิชาชีพ

การศึกษาเรื่องการสื่อสารถือเป็นว่ามีความสำคัญอย่างไม่ต้องสงสัย แต่ในอีกมิติหนึ่ง การส่งเสริมของยูเนสโกเองก็ “ไม่ไร้เดียงสา” กล่าวคือ ตั้งอยู่บนบริบทที่โลกเข้าสู่ยุคสงครามเย็น (Cold War) ซึ่งมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตกำลังแข่งขันประชันกันยึดพื้นที่ทางอุดมการณ์ของทุกประเทศทั่วโลก ผ่านกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ (modernisation) การยึดครองทางวัฒนธรรม (cultural imperialism) และอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) การส่งเสริมด้านการสื่อสารของยูเนสโกจึงเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือเผยแพร่อุดมการณ์เสรีนิยมภายใต้การสนับสนุนของสหรัฐอเมริกาในขณะนั้น (Cmiel, 1996)

เมื่อมองในภาพกว้างออกไป ยูเนสโกเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่สำคัญของการขยายฐานแนวคิดเสรีนิยมของสหรัฐอเมริการ่วมกับองค์กรอื่นๆ เช่น กองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) หรือองค์การอนามัยโลก (WHO) ซึ่งการส่งเสริมให้นานาประเทศสร้างมาตรฐาน เผยแพร่ข้อมูลและองค์ความรู้ที่หน่วยงานผลิต สร้างการยอมรับระดับนานาชาติให้แก่ประเทศสมาชิก ช่วยเหลือประเทศสมาชิก ท้ายที่สุดแล้วก็นำมาซึ่งความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองของโลก

ภารกิจหนึ่งยูเนสโกคือ การกระตุ้นให้เกิดการศึกษาเรื่องสื่อสารมวลชนอย่างแพร่หลายในประเทศโลกที่สาม เหตุผลส่วนหนึ่งมาจากการที่สหรัฐอเมริกาในฐานะประเทศผู้ชนะสงครามและเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอาศัยอิทธิพล

ในทางการเมืองระหว่างประเทศผลักดันแนวคิด “กระแสการไหลอย่างเสรีของข่าวสาร” (free flow of information) ซึ่งก่อรูปมาตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยแนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับเสรีภาพในการสื่อสารและการไหลเวียนของข้อมูลอย่างเป็นอิสระ (Schiller, 1975) แน่นนอนว่า การส่งเสริมเสรีภาพสื่ออย่างกว้างขวางอาจหมายถึงการปลดปล่อยประชาชนออกจากการครอบงำทางข้อมูลข่าวสารของผู้มีอำนาจของแต่ละประเทศ หากแต่ในเวลาเดียวกัน การส่งเสริมกระแสข่าวสารเสรีก็ทำให้หลายประเทศเข้าสู่อุดมการณ์ประชาธิปไตยได้ง่ายขึ้น

ใน พ.ศ. 2502 (ค.ศ. 1959) องค์การยูเนสโกได้สำรวจโครงสร้างของระบบสื่อสารมวลชน (อันได้แก่ หนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ วิทยุ ภาพยนตร์ และโทรทัศน์) ในประเทศโลกที่สาม เพื่อขยายความช่วยเหลือในด้านนี้ออกไป การดำเนินงานของยูเนสโกในครั้งนั้นมีสมมติฐานที่สำคัญ 2 ประการคือ

(1) การมีระบบสื่อสารมวลชนที่มีการกระจายออกไปอย่างทั่วถึงเป็นพื้นฐานสำหรับการมีเสรีภาพทางด้านข่าวสารของประชาชน

(2) การพัฒนาระบบสื่อสารมวลชนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประเทศด้อยพัฒนาที่ปรารถนาจะมีความเจริญก้าวหน้าอย่างประเทศที่พัฒนาแล้ว

ภายหลังที่ยูเนสโกได้สำรวจโครงสร้างของระบบสื่อสารมวลชนแล้ว ใน พ.ศ. 2503 (ค.ศ. 1967) ก็ได้จัดการประชุมเพื่อส่งเสริมให้มีการพัฒนาระบบสื่อสารมวลชนขึ้นในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์เป็นภูมิภาคแรก มีหัวข้อในการประชุมแบ่งออกเป็น 4 เรื่องใหญ่ๆ คือ

(1) หนังสือพิมพ์และนิตยสาร

(2) สำนักข่าวและสื่อสารโทรคมนาคม

(3) วิทยุกระจายเสียง ภาพยนตร์ และโทรทัศน์

(4) การอบรมด้านการหนังสือพิมพ์และการวิจัยด้านสื่อสารมวลชน

ประเด็นที่เป็นข้อสังเกตในช่วงสงครามเย็นนั้น เป็นช่วงที่การปะทะกันด้านอุดมการณ์มีความรุนแรงระหว่างแนวคิดทุนนิยมและแนวคิดมาร์กซิสต์ ความขัดแย้งได้แสดงให้เห็นชัดเจนในครั้งการประชุมขององค์การสหประชาชาติว่าด้วย

เสรีภาพของข้อมูลข่าวสาร (The United Nations Conference on Freedom of Information) ใน พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948) ที่เมืองเจนีวา สวิตเซอร์แลนด์ ในการประชุมดังกล่าว William Benton ซึ่งเป็นผู้แทนของสหรัฐอเมริกาได้ให้ความเห็นว่า

“การประชุมครั้งนั้น ดังที่คาดไว้ว่า มีความแบ่งฝ่ายกันเกิดขึ้นอย่างชัดเจน...ผู้นิยมเสรีภาพได้ปะทะกับอุดมการณ์ของผู้ที่มุ่งทำลายเสรีภาพ...แต่พวกเราไม่ได้มาเพื่อมาสร้างโฆษณาชวนเชื่อ แต่พวกเราอยู่ที่นั่นเพื่อทำทุกอย่างที่พวกเราสามารถทำได้ เพื่อลดอุปสรรคของการไหลเวียนของข้อมูลระหว่างมนุษย์และระหว่างประเทศ”

(Schiller, 1975)

ข้อเสนอกระแสการไหลอย่างเสรีของข่าวสารของสหรัฐอเมริกาได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกรัฐสภาสหประชาชาติอย่างท่วมท้น แต่ขณะเดียวกันก็ถูกตั้งคำถามว่า แท้จริงแล้วเป็นหลักการที่ต่อขยายมาจากของนโยบายตลาดเสรี (Leymore, 1982) ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่อุดมการณ์เสรีนิยมหรือไม่ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่ในเวลาไม่นาน แนวคิดนี้จะถูกวิจารณ์เรื่องความรับผิดชอบ (responsibility) และความสมดุลระหว่างข่าวสารที่ไหลจากประเทศที่ร่ำรวยไปสู่ประเทศที่ยากจน โดยประเทศในยุโรปตะวันออกและกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวียได้ตั้งข้อวิพากษ์ว่า หลักการกระแสการไหลอย่างเสรีของข่าวสารแท้จริงแล้วเพียงเอื้อประโยชน์ต่อผู้ที่มีฐานะเหนือกว่าในทางเศรษฐกิจและการเมือง ผู้ที่ด้อยกว่าตกเป็นผู้เสียเปรียบ ต้องเป็นฝ่ายรับกระแสข่าวสารต่างๆ เพียงฝ่ายเดียว การต่อสู้ในเรื่องนี้นำมาสู่การเกิดขึ้นของหลักการ “กระแสข่าวสารที่สมดุล” (balanced flow of information) และต่อมาพัฒนาไปเป็น “ระเบียบการสื่อสารใหม่ของโลก” (New World Communication Order) เสนอให้มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารและทรัพยากรทางการสื่อสารระหว่างประเทศต่างๆ อย่างเท่าเทียมกว่าสภาพการณ์ที่เป็นอยู่เดิม

ภายหลังนับแต่ในปี พ.ศ. 2515 (ค.ศ. 1972) เป็นต้นมา สหรัฐอเมริกา เริ่มตระหนักว่า อิทธิพลของตนในองค์การยูเนสโกและสหประชาชาติถูกท้าทายมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างการเสนอหลักการเรื่องการสื่อสารโดยตรงผ่านดาวเทียม องค์การยูเนสโกเสนอขอให้เป็นเรื่องที่ต้องได้รับความเห็นชอบจากทางประเทศผู้รับเสียก่อน เพื่อเป็นไปตามหลักการแห่งเสรีภาพของข่าวสาร ซึ่งที่ประชุมแห่งองค์การสหประชาชาติมีมติเห็นด้วยกับข้อเสนอของยูเนสโก โดยมีสหรัฐอเมริกาเพียงประเทศเดียวที่ไม่เห็นด้วย แรงกดดันจากประเทศสมาชิกที่มีต่อยูเนสโกได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2527) แม้ว่าสหรัฐอเมริกาจะสูญเสียอำนาจที่เคยมีมา แต่สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ คือ กระแสแนวคิดเรื่องการสื่อสารในระยะ 25 ปีแรกจากยูเนสโก (ซึ่งได้รับการส่งเสริมมาจากสหรัฐอเมริกา) ยังทรงอิทธิพลต่อแวดวงการศึกษาซึ่งมาจากสหรัฐอเมริกาผ่านการถ่ายทอดเทคโนโลยีความรู้ โดยการส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำแนะนำ การจัดอบรมหรือแนะนำเรื่องหลักสูตรแก่ประเทศด้อยพัฒนา ทำให้การกำหนดนโยบายหรือแนวทางการปฏิบัติในการสร้างระบบสื่อสารมวลชนนั้น ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากสหรัฐอเมริกา

1.3 พัฒนาการการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ในต่างประเทศ

การศึกษาทางด้านนิเทศศาสตร์วารสารศาสตร์ในต่างประเทศนั้น เริ่มต้นจากวิชาการทางการหนังสือพิมพ์ และวารสารศาสตร์ก่อน ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาในด้านนี้จึงได้ขยายตัวตามสื่อมวลชนประเภทวิทยุและโทรทัศน์มาเป็นการศึกษาด้านสื่อมวลชนและนิเทศศาสตร์ จากการค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการศึกษาด้านการหนังสือพิมพ์ในระดับมหาวิทยาลัย May Katzar พบว่า มหาวิทยาลัย Leipzig ในประเทศเยอรมนีนั้นเป็นการศึกษาในเชิงวิชาการมากกว่าการศึกษาในเชิงปฏิบัติการหรือวิชาชีพเพื่อเป็นนักหนังสือพิมพ์ แนวการศึกษาในเยอรมนีจึงมีรากฐานมาจากสาขาประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์การเมือง และนิติศาสตร์ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2527)

ในทางตรงกันข้าม แนวการศึกษาในสหรัฐอเมริกาซึ่งมีรากฐานเพื่อฝึกหัดอาชีพแก่นักหนังสือพิมพ์รุ่นใหม่สำหรับการฟื้นฟูรัฐต่างๆ และยกระดับคุณภาพการรายงานข่าว ซึ่งในปี พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) มหาวิทยาลัยต่างๆ ในสหรัฐอเมริกาได้เปิดสอนหลักสูตรวิชาการหนังสือพิมพ์ขึ้น เช่น มหาวิทยาลัย Illinois มหาวิทยาลัย Wisconsin การขยายตัวของหลักสูตรด้านการสื่อสารมวลชนในสหรัฐอเมริกาเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในทศวรรษต่อมา มีการสอนสาขาต่างๆ มากกว่า 20 สาขา ในคณะวิชา (โปรดดูตารางที่ 1) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาในสหรัฐอเมริกานั้นมุ่งผลิตนักวิชาชีพขึ้นเพื่อตอบสนองตลาดแรงงาน

ตารางที่ 1 ตัวอย่างสาขาวิชาการหนังสือพิมพ์ในสหรัฐอเมริกา

- Journalism	- Radio-Television
- Technical Journalism	- Radio-Television-Film
- Agricultural Journalism	- Television
- Mass Communication(s)	- Telecommunication
- Communication	- Visual Communication
- Communication Arts	- Film
- Communication Sciences	- Cinema
- Broadcasting	- Motion Pictures
- Broadcast Arts	- Speech and/or Drama
	- Theatre (Arts)
	- Speech Communication

ที่มา: อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2527)

สำหรับกลุ่มประเทศอาเซียน ได้มีการจัดการศึกษาด้านการหนังสือพิมพ์มาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. 2462 (ค.ศ. 1919) มหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์เปิดสอนหลักสูตรการหนังสือพิมพ์ โดยมีชาวอเมริกันเป็นที่ปรึกษา แต่หลักสูตรถูกยกเลิกไปในเวลาอันสั้น ส่วนประเทศไทยเปิดหลักสูตรในคณะอักษรศาสตร์ โดยมีการสอนวิชาการหนังสือพิมพ์เป็นครั้งแรกในคณะอักษรศาสตร์

เช่นเดียวกันในปี พ.ศ. 2482 (ค.ศ. 1939) ในประเทศอินโดนีเซีย มหาวิทยาลัย Gadjah Mada มีหลักสูตรด้านการหนังสือพิมพ์ในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2496 (ค.ศ. 1953) ข้อที่นำสังเกตสำหรับการจัดการศึกษา ในด้านนี้ของอินโดนีเซียคือ เป็นการผลิตนักหนังสือพิมพ์ ที่จะป็นทั้งผู้นำความคิดเห็นในภาครัฐบาลและเอกชน นอกจากนี้ การจ้ดรายวิชาและการสอนมีความสัมพันธ์กับความเป็นมาในการก่อตั้งสาขาวิชานี้ในมหาวิทยาลัยแต่ละแห่ง เช่น หลักสูตรที่จัดไว้ในคณะนิติศาสตร์จะเน้นด้านกฎหมาย เป็นต้น ประเทศมาเลเซีย และสิงคโปร์มีหลักสูตรทางด้านสื่อสารมวลชนในระยะเวลาดังกล่าวคือ ปี พ.ศ. 2512-2513 (ค.ศ. 1969-1970) โดยในปี พ.ศ. 2514 (ค.ศ. 1971) รัฐบาลสิงคโปร์และมูลนิธิ Friedrich-Ebert-Stiftung ของเยอรมนี ได้ร่วมกันก่อตั้งสถาบัน Asian Mass Communication Research and Information Centre (AMIC) ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวบรวมและเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชนและการวิจัยในเอเชีย ส่วนประเทศมาเลเซียก็ได้มีการจัดตั้ง Asian Broadcasting Training Institute ขึ้นในปีเดียวกัน ตามคำเสนอแนะของยูเนสโก และ Asian Broadcasting Union สถาบันนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของ Malaysian National Broadcasting Training Centre ทำหน้าที่ฝึกอบรมบุคลากรทางด้านสื่อสารมวลชนแก่ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้

จากอิทธิพลและบทบาทของยูเนสโกในช่วงเวลาดังกล่าว และการส่งคณาจารย์ไปศึกษาในสหรัฐอเมริกา ทำให้หลักสูตรทางด้านนิเทศศาสตร์ในกลุ่มประเทศอาเซียนส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลแนวความคิดและรูปแบบการจัดการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา ประกอบด้วยหลักสูตรที่เป็นวิชาทั่วไป หรือที่เรียกว่าความรู้ทางทฤษฎี และส่วนที่เป็นวิชาชีพนิเทศศาสตร์ สารระทางวิชาการของหลักสูตรมีรากฐานจากสาขาสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ มีเป้าหมายเพื่อผลิตนักวิชาชีพสื่อสารมวลชนสำหรับปฏิบัติงานในหน่วยงานของรัฐและในธุรกิจเอกชน

2. การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา) ในระยะ “ตั้งไข่” ของไทย

2.1 การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา) ในระยะ “ตั้งไข่” ของไทยช่วงแรก

มองมาที่ประเทศไทย รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือเป็นรัชสมัยแรกที่มีความพยายามในการปฏิรูปการศึกษาโดยจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ระดับการศึกษาตั้งแต่ประถมศึกษา จนถึงอุดมศึกษา แต่จุดมุ่งหมายสำคัญคือ การสร้างรัฐชาติและการผลิตคนเข้ารับราชการ แม้รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีการประกาศพระราชบัญญัติการประถมศึกษา พ.ศ. 2464 เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงการศึกษา มากขึ้น แต่สถานภาพของบุคคลภายในชาติที่อยู่ในโครงสร้างสังคมและการเมือง ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังเป็นข้อจำกัดต่อโอกาสทางการศึกษา ความไม่เจริญของแนวคิดเสรีชนเป็นอุปสรรคยับยั้งไม่ให้ความศึกษาเจริญเท่าที่ควร (เสน่ห์ จามริก, 2523)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เมื่อคณะราษฎรขึ้นบริหารประเทศได้เล็งเห็นว่า การศึกษาถือเป็นปัญหาสำคัญอันดับต้นของประเทศ จึงดำเนินการจัดการศึกษาภาคบังคับอย่างทั่วถึง รวมทั้งการกำหนดนโยบายทางการศึกษาเพื่อขยายการศึกษาทั้งด้านคุณภาพและปริมาณของทุกระดับชั้น เพื่อจุดมุ่งหมายของการพัฒนาระบอบการปกครองประชาธิปไตย ล่วงเลยถึงสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487) สังคมไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะทางด้านสังคมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงถึงระดับที่เรียกว่า ขั้นปฏิวัติวัฒนธรรม (แถมสุข นุ่มนนท์, 2544) เพื่อให้ไทยก้าวสู่ความศิวิไลซ์ตามแบบอารยประเทศ กล่าวคือ มีการเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย เช่น การแต่งกาย มารยาท ในสังคม การใช้ภาษาไทย การบริโภค เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นตามนโยบายสร้างชาติ ซึ่งรัฐบาลใช้เป็นนโยบายหลักในการบริหารประเทศ และ

การสื่อสารมวลชนถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่ค่านิยมใหม่เหล่านี้แก่มวลชน

การศึกษาวิชาการด้านการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยจึงเริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2482 หรือหลังจากจอมพล ป. พิบูลสงครามขึ้นสู่อำนาจเพียง 1 ปี ด้วยความคิดที่ต้องการพัฒนาเครื่องมือสื่อสารกับสาธารณะ โดยส่งเสริมให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเปิดหลักสูตรวิชาการหนังสือพิมพ์ในระดับอนุปริญญาขึ้นในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ชัดเจนว่า เพื่อเตรียมคนเข้าประกอบอาชีพข้าราชการ และฝึกอาชีพหรือผลิตนักหนังสือพิมพ์ อย่างไรก็ตาม ใดก็ดี คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ได้ยกเลิกวิชาการหนังสือพิมพ์ไป เนื่องจากมีผู้สนใจสมัครเข้าเรียนเป็นจำนวนน้อย การสอนวิชาการหนังสือพิมพ์ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2482 จึงหยุดชะงักไปใน พ.ศ. 2487 (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2527; หนึ่งหทัย ขอผลกลาง, 2541)

ต่อมาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รื้อฟื้นการสอนวิชาการหนังสือพิมพ์ขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948) โดยมหาวิทยาลัยได้รับคำสั่งจากรัฐบาล ได้เปิดสอนแผนกวิชาการหนังสือพิมพ์เป็นแผนกกลางคืนตามเดิม ในครั้งนี้ได้ตัดทอนปีการศึกษาลงจากเดิม 3 ปี เหลือเพียง 2 ปี แต่มีการเปิดสอนรายวิชาที่สอนเพิ่มขึ้นมาก เช่น มีวิชาภาษาไทย (หลักภาษาวรรณคดีและเรียงความ) ภาษาอังกฤษ (แปลไวยากรณ์และหนังสือที่กำหนดให้) ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ ส่วนในปีที่ 2 ก็มีวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ ทฤษฎีการโฆษณา และสังคมวิทยา ซึ่งเมื่อ พ.ศ. 2496 (ค.ศ. 1953) ได้มีการร้องเรียนขึ้นว่า อาจารย์ไม่ค่อยไปสอน นักศึกษาขาดศรัทธา จึงได้มีการเสนอให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยปรับปรุงและขยายหลักสูตรวิชาการหนังสือพิมพ์ให้ถึงขั้นปริญญา ซึ่งทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ชี้แจงว่า จำเป็นจะต้องมีอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในทางนี้โดยเฉพาะ ดังนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้มีคำสั่งให้โยกย้ายวิชาการหนังสือพิมพ์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปยังมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่ปีการศึกษา พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) เป็นต้นไป ในช่วงเวลาเดียวกันนั่นเอง กรมประชาสัมพันธ์ก็ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพ

หนังสือพิมพ์ขึ้น โดยพิจารณาให้มีการเปิดสอนวิชาการหนังสือพิมพ์ขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การเปิดสอนวิชาการหนังสือพิมพ์ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) ซึ่งในขณะนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีควบคู่กับการเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอุปนายกสภามหาวิทยาลัย จึงได้เพิ่มแผนกวารสารศาสตร์ในคณะรัฐศาสตร์ พ.ศ. 2497 โดยการสอบคัดเลือกรับนักศึกษาแผนกวารสารศาสตร์รุ่นแรก ต่อมา จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เสนอว่า รัฐบาลกำลังเร่งรัดและจัดงานสังคมสงเคราะห์เพื่อสวัสดิภาพของสังคม โดยจัดให้มีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ขึ้นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แบ่งออกเป็นสองแผนกคือ แผนกสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และแผนกวารสารศาสตร์ ส่วนการตั้งแผนกวารสารศาสตร์ในคณะรัฐศาสตร์ได้ยกเลิกไป

ในการร่างหลักสูตรวิชาแผนกวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยมุ่งหมายให้มีมาตรฐานเทียบเท่ามหาวิทยาลัยในต่างประเทศ ได้นำหลักสูตรของมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั้งในสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร มาประกอบการพิจารณา และดัดแปลง ปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานะและความต้องการของประเทศไทย และในระยะแรกได้เปิดทำการสอนโดยได้รับความช่วยเหลือทางด้านบุคลากรจากองค์กรต่างประเทศ เช่น มูลนิธิฟูลไบรท์ (Foundation "Fulbright") มูลนิธิเอเชีย (The Asia Foundation) และสถานเอกอัครราชทูตอเมริกาในประเทศไทย โดยได้ส่งผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกามาช่วยสอน เช่น มหาวิทยาลัย Stanford

ด้วยเหตุผลที่แผนกวารสารศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ริเริ่มจากความคิดที่ว่า ศาสตร์การหนังสือพิมพ์ "คล้ายคลึงกับคณะรัฐศาสตร์" เนื้อหาของหลักสูตรจึงค่อนข้างไปทางรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ ผนวกกับวิชาเฉพาะด้านวารสารศาสตร์ กล่าวคือ ในหลักสูตรสองปีแรก เป็นวิชาทางด้านรัฐศาสตร์ 70% มีวิชาทางด้านวารสารศาสตร์เพียงหนึ่งถึงสองวิชา ซึ่งในหลักสูตรสองปีหลังจะมีวิชาทางด้านวารสารศาสตร์มากขึ้น โดยเน้นความรู้ทางด้านการสื่อข่าว การเขียนข่าว

การเขียนบทความ บทบรรณาธิการ และการบริหารหนังสือพิมพ์ วิชาทางด้านวิทยุกระจายเสียงมีอยู่สองวิชาในหลักสูตรปีที่ 4 วิชาทฤษฎีการโฆษณาซึ่งเคยมีอยู่ในหลักสูตรเดิม (พ.ศ. 2491) ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเปลี่ยนแปลงไปเป็นวิชาการหนังสือพิมพ์และสาธารณสมบัติ (โปรดดูตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบหลักสูตรในช่วงเริ่มต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลักสูตรอนุปริญญา (1 ปี) พ.ศ. 2483	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลักสูตรปริญญาตรี (4 ปี) พ.ศ. 2497
<ol style="list-style-type: none"> 1. วิธีปฏิบัติการหนังสือพิมพ์ 2. ประวัติการหนังสือพิมพ์ 3. การแปลข่าวโทรเลข 4. เศรษฐศาสตร์ 5. กฎหมาย 6. จิตวิทยา 7. เหตุการณ์ระหว่างประเทศ 	<p>ปีที่ 1</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ความรู้เบื้องต้นทางวารสารศาสตร์ 2. ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์ 3. ความรู้ทั่วไปทางเศรษฐศาสตร์ 4. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป 5. กฎหมายรัฐธรรมนูญและหลักกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้ง 6. กฎหมายปกครอง (ภาคต้น) 7. หลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ 8. ประวัติศาสตร์สากล 9. ประวัติหนังสือพิมพ์ 10. ภาษาไทย 11. ภาษาต่างประเทศ (อังกฤษหรือฝรั่งเศส)
<p>จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลักสูตรปริญญาบัตร (2 ปี) พ.ศ. 2491-2497</p> <p>ปีที่ 1</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ภาษาไทย (หลักภาษา วรรณคดี และเรียงความ) 2. ภาษาอังกฤษ (แปล ไวยากรณ์ และหนังสือที่กำหนดให้) 3. วิธีปฏิบัติการหนังสือพิมพ์ 4. ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ 5. เศรษฐศาสตร์ 6. จิตวิทยา 7. รัฐศาสตร์ 	<p>ปีที่ 2</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การสื่อข่าว (ภาคต้น) 2. กฎหมายปกครอง (ภาคปลาย) 3. กฎหมายอาญา (ภาคทั่วไป) 4. การปกครองและวิวัฒนาการในเอเชียอาคเนย์ 5. ประวัติศาสตร์ไทยและตะวันออกไกล 6. ทรัพยากรของชาติ 7. สังคมวิทยา 8. ตรรกวิทยา 9. นิรุกติศาสตร์ 10. ภาษาไทย 11. ภาษาต่างประเทศ (อังกฤษหรือฝรั่งเศส)

ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบหลักสูตรในช่วงเริ่มต้น (ต่อ)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลักสูตรประกาศ ปริญญาบัตร (2 ปี) พ.ศ. 2491-2497	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลักสูตรปริญญาตรี (4 ปี) พ.ศ. 2497
ปีที่ 2 <ol style="list-style-type: none"> ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ วิธีปฏิบัติการหนังสือพิมพ์ วรรณคดีเปรียบเทียบ กฎหมาย ทฤษฎีการโฆษณา สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ 	ปีที่ 3 <ol style="list-style-type: none"> กฎหมายอาญา (ภาคฐานความผิด) การปกครองของประเทศต่างๆ การสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภูมิรัฐศาสตร์ จิตวิทยา ข่าวฝ่ายบรรณาธิการ ธุรกิจการหนังสือพิมพ์ การสื่อข่าว (ภาคปลาย) ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ (อังกฤษหรือฝรั่งเศส)
	ปีที่ 4 <ol style="list-style-type: none"> กฎหมายเกี่ยวกับการพิมพ์โฆษณา การเรียงพิมพ์ การหนังสือพิมพ์และสาธารณสมบัติ การวิทยุและสื่อสาร บทความและบรรณาธิการ การบริหารฝ่ายบรรณาธิการ การสื่อข่าวสารานุกรม การเขียนข่าวกระจายเสียง สารคดี ภาษาต่างประเทศ (อังกฤษหรือฝรั่งเศส)

ที่มา: หนึ่งหทัย ขอมผลกลาง (2541)

2.2 การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา) ในระยะ “ตั้งไข่” ของไทยช่วงที่สอง

ภายหลังจากที่ได้มีการจัดตั้งหลักสูตรวิชาการหนังสือพิมพ์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหลักสูตรวารสารศาสตร์ในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว การศึกษาด้านวารสารศาสตร์ก็ได้ขยายตัวจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ออกไปสู่สถาบันแห่งอื่นๆ ทั้งสิ้น 7 สถาบัน (โปรดดูตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ตารางเปรียบเทียบหลักสูตรในช่วงที่สอง

ช่วงที่สองตอนต้น (2501-2514)	1. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	(2497) คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
	2. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	(2507) ภาควิชาสื่อสารมวลชน คณะมนุษยศาสตร์
	3. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	(2508) คณะนิเทศศาสตร์
	4. วิทยาลัยกรุงเทพ	(2513) คณะนิเทศศาสตร์
ช่วงที่สองตอนปลาย (2515-2527)	5. มหาวิทยาลัยรามคำแหง	(2515) ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก (สื่อสารมวลชนเป็นวิชาโท) คณะมนุษยศาสตร์ (2519) ภาควิชาการโฆษณาและการ ประชาสัมพันธ์ คณะบริหารธุรกิจ
	6. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	(2525) ภาควิชาศิลปนิเทศ คณะมนุษยศาสตร์
	7. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช	(2527) สาขานิเทศศาสตร์

ที่มา: หนึ่งหทัย ขอผลกลาง (2545)

ในช่วงที่สองนี้ ได้เริ่มต้นที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยคณะมนุษยศาสตร์ ได้เปิดสอนวิชาทางด้านสื่อสารมวลชนขึ้นในปี 2507 (ค.ศ. 1964) เป็นหลักสูตรที่เน้นหนักไปในทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และวิทยุโรงเรียน ด้วยเหตุผลที่ว่า สื่อเหล่านี้เป็นสื่อที่เป็นงานของรัฐบาล เพื่อสร้างและผลิตนักวิชาชีพชั้นสูงสำหรับปฏิบัติงานของรัฐบาลตามแผนพัฒนา ในการก่อตั้งสาขาวิชาได้รับการสนับสนุนจากองค์การยูเนสโก ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เปิดสาขาวิชาการสื่อสารมวลชนเช่นกัน

นอกจากการเปิดหลักสูตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และการปรับหลักสูตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ได้แยกหลักสูตรวารสารศาสตร์ออกมาจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ในปี 2513 (ค.ศ. 1970) และวิทยาลัยกรุงเทพก็ได้เปิดหลักสูตรปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) ขึ้นอีกแห่ง โดยการริเริ่มของนายสุรัตน์ โอสถานุเคราะห์ ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย เพื่อผลิตนักศึกษาออกไปปฏิบัติงานกับองค์การธุรกิจ และ

ได้มีการเพิ่มวิชาด้านธุรกิจเข้าไป เพื่อให้นักศึกษาได้เรียนรู้ทางด้านธุรกิจที่เพียงพอที่จะออกไปปฏิบัติงานกับองค์การธุรกิจต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

ในปี 2514 (ค.ศ. 1971) มหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของรัฐ ที่ได้เปิดสาขาวิชาสื่อสารมวลชนเป็นวิชาโทในภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ แต่ด้วยเหตุที่เป็นมหาวิทยาลัยเปิด จึงไม่อาจเน้นทางด้านปฏิบัติได้มากนัก และในปี 2525 (ค.ศ. 1982) ได้มีสถาบันอุดมศึกษาเปิดสาขาด้านนิเทศศาสตร์เพิ่มมากขึ้น ได้แก่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดตั้งเพื่อให้ส่งเสริมอาชีพ และสอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา

สำหรับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหลักสูตรวารสารศาสตร์ ได้ขยายหลักสูตรระดับปริญญาโท (2 ปี) เพื่อพัฒนาบุคลากรระดับสูงตามแนวนโยบายของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้ คณะนิเทศศาสตร์ ได้มีการเปิดหลักสูตรสาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการขึ้น เนื้อหาหลักสูตรเน้นด้านการวิจัย และนำเทคโนโลยีการสื่อสารไปใช้ในการพัฒนา ส่วนคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เปิดหลักสูตรวารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) ซึ่งเนื้อหาหลักสูตรนอกจากเน้นด้านการวิจัยสื่อสารมวลชนแล้ว ยังเน้นด้านนโยบายและการวางแผนการสื่อสาร และด้านสื่อสารพัฒนาการ (โปรดดูตารางที่ 4) (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2527)

จากพัฒนาทางประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า ในช่วงกว่า 40 ปีที่ผ่านมา หลักการเรียนในสาขา “นิเทศศาสตร์” ได้ปรับเปลี่ยนจากการเรียนในลักษณะอนุปริญญาในช่วงเริ่มต้น ไปสู่การเปิดหลักสูตรในระดับปริญญา และขยายไปยังมหาวิทยาลัยอื่นๆ ทั่วประเทศ ไม่ว่าจะโดยในลักษณะของสาขาวิชา ภาควิชาหรือคณะก็ตาม ซึ่งก็สอดคล้องกับลักษณะและการเติบโตของสื่อสารมวลชนในช่วงเวลาดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยความต้องการของตลาดและมิติด้านการสภาพการเมืองในห้วงเวลาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการเติบโตของตลาดการเรียนในสาขานิเทศศาสตร์

ตารางที่ 4 ตารางแสดงหลักสูตรแต่ละมหาวิทยาลัย

ชื่อสถาบัน	1. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	2. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	3. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ชื่อคณะ	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน	คณะมนุษยศาสตร์	คณะนิเทศศาสตร์
ชื่อปริญญา	วารสารศาสตร์บัณฑิต	ศิลปศาสตรบัณฑิต (การสื่อสารมวลชน)	นิเทศศาสตรบัณฑิต
ระดับปริญญาตรี	1.1 สาขาหนังสือพิมพ์ 1.2 สาขาวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ 1.3 สาขาภาพยนตร์ 1.4 สาขาโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ 1.5 สาขาสื่อสารสังคม	2.1 การสื่อสารสื่อสารมวลชน - สาขาวิทยุกระจายเสียง - สาขาวิทยุโทรทัศน์ - สาขาหนังสือพิมพ์	3.1 ภาควิชาการหนังสือพิมพ์ 3.2 ภาควิชาการสื่อสารมวลชน 3.3 ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ 3.4 ภาควิชาวาริชวิทยาและสื่อสารการแสดง 3.5 ภาควิชาการภาพยนตร์และภาพนิ่ง (ดำเนินการในแผนพัฒนา ระยะที่ 5)
ระดับปริญญาโท	วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน (เริ่มปีการศึกษา 2525)		นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขา นิเทศศาสตร์-พัฒนาการ (เริ่มปีการศึกษา 2521)

ตารางที่ 4 ตารางแสดงหลักสูตรแต่ละมหาวิทยาลัย (ต่อ)

ชื่อสถาบัน	4. วิทยาลัยกรุงเทพ	5. มหาวิทยาลัยรามคำแหง	6. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	7. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ชื่อคณะ	คณะนิเทศศาสตร์	5.1 คณะบริหารธุรกิจ 5.2 คณะมนุษยศาสตร์	คณะมนุษยศาสตร์ (เริ่มปีการศึกษา 2526)	สาขานิเทศศาสตร์ (เริ่มปีการศึกษา 2527)
ชื่อปริญญา	นิเทศศาสตรบัณฑิต	5.1.1 บริหารธุรกิจบัณฑิต 5.2.1 ศิลปศาสตรบัณฑิต	ศิลปศาสตรบัณฑิต (สื่อสารมวลชน)	นิเทศศาสตรบัณฑิต
ระดับปริญญาตรี	4.1 ภาควิชาวารสารศาสตร์ 4.2 ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ 4.3 ภาควิชาการโฆษณา	ภาควิชาการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออกสาขาวิชาโทสื่อสารมวลชน	6.1 ภาควิชาศิลปนิเทศ - สาขาวิชาสื่อสารมวลชน - สาขาดนตรี - สาขาการแสดง	7.1 แขนงการประชาสัมพันธ์ 7.2 แขนงการสื่อสารมวลชน 7.3 แขนงการหนังสือพิมพ์
ระดับปริญญาโท	-	-	-	-

ที่มา: หนึ่งหทัย ขอมกลาง (2545)

3. การศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา)

ในบริบทยุคธุรกิจการศึกษา

ตามที่กล่าวมาว่า ความต้องการของตลาดและสภาพแวดล้อมทางการเมืองในแต่ละช่วงเวลาคือเป็นเหตุปัจจัยในการเติบโตของตลาดการเรียนการสอนนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ แต่เมื่อโลกเข้าสู่ยุคดิจิทัลดิสรรัption (digital disruption) หรือยุคสมัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี จนส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วน ความเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้สถานการณ์โลกโดยรวมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองต้องเผชิญกับความผันผวน (volatility) ความไม่แน่นอน (uncertainty) ความซับซ้อน (complexity) และความคลุมเครือ (ambiguity) มากยิ่งขึ้น

หากวิเคราะห์ในมิติของการเมืองและนโยบาย (politics) เศรษฐกิจ (economy) สังคม (social dimension) และเทคโนโลยี (technology) อาจสรุปความท้าทายที่มหาวิทยาลัยไทยต้องเผชิญดังต่อไปนี้

ทางการเมืองและนโยบาย ผู้ศึกษาเห็นว่า รัฐมองสื่อในสองลักษณะคือ สื่อในฐานะพื้นที่เผยแพร่ข้อมูลที่เป็นภัยต่อความมั่นคงที่ต้องถูกกำกับ สื่อในฐานะพื้นที่ของโอกาสที่จะหยิบฉวยเพื่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นสถาบันการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนอาจต้องเผชิญกับการแทรกแซงด้านเนื้อหาจากรัฐบาล ส่วนทางด้านเศรษฐกิจ ในอนาคตจะต้องเผชิญกับความท้าทายในมิติเศรษฐกิจหลายด้าน เช่น จำนวนการจ้างงานที่ลดลง การเพิ่มขึ้นของระดับหนี้ครัวเรือน พฤติกรรมการสื่อสารในโลกยุคหลังโรคระบาดโควิด-19 และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหลังโรคระบาดโควิด-19 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2564) ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจในยุคหลังโควิด-19 นั้นจะเพิ่มระดับการแข่งขันระหว่างสถานศึกษาทางด้านวารสารศาสตร์ให้เข้มข้นมากยิ่งขึ้น เนื่องจากผู้ประกอบการและนักศึกษาที่กำลังซื้อ (power of purchase) ที่ต่ำลงอย่างมาก และอาจต้องลงทุนทรัพยากรของครอบครัวเพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจก่อนเป็นอันดับแรก สำหรับทางด้านสังคม แนวทางการศึกษาไทยอาจต้องเผชิญอุปสรรคสำคัญคือ ประชากรในวัยทำงานลดลงถึงเกือบร้อยละ 30 ซึ่งเป็นการลดลงมาก

ที่สุดเป็นอันดับสามในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิก จำนวนเด็กแรกเกิดที่ลดลงอย่างต่อเนื่องสวนทางกับจำนวนผู้สูงอายุกลับเพิ่มขึ้น (ธนาคารโลก, 2564) และสุดท้ายด้านเทคโนโลยี เทคโนโลยีปรากฏใหม่ (emerging technology) เช่น internet of things หรือระบบ artificial intelligence (AI) ได้เข้ามาส่งผลกระทบต่อการทำงาน การจ้างงาน และการรับรู้ข่าวสาร ซึ่งในปัจจุบันนั้นรวดเร็วยิ่งขึ้น และมีลักษณะเฉพาะเจาะจงมากขึ้น (Schwab, 2016) ทำให้คุณค่าของมหาวิทยาลัยอาจเปลี่ยนไป จากสถานที่มอบความรู้กลายเป็นสถานที่มอบประสบการณ์ของมหาวิทยาลัย (college experience) ซึ่งบรรดานักศึกษาได้ใช้เวลาทางสังคมร่วมกัน และเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมหรือสมาคมภายในมหาวิทยาลัย (Hughes, 2020)

อีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลทำให้มหาวิทยาลัยต้องเปลี่ยนตัวเองกลายเป็น “ธุรกิจการศึกษา” มากยิ่งขึ้นคือ การผลักดันให้มหาวิทยาลัยออกนอกระบบ (สถาบันอุดมศึกษาในกำกับของรัฐ) โดยปัจจุบันมีมหาวิทยาลัยไทยกว่า 29 แห่งที่มีสถานะเช่นนี้ ทั้งนี้ ข้อดีของการแปรสภาพสู่มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่เป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย และมีใช้ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ มีข้อดีด้านความอิสระและความคล่องตัวในการบริหารจัดการ ทั้งเรื่องการจัดการทางการเงิน งบประมาณ และการบริหารงานบุคคล แต่ก็ถูกวิจารณ์ว่า ทำให้เกิดการแข่งขันในลักษณะธุรกิจ มีการขึ้นค่าเล่าเรียนอย่างไม่สมเหตุสมผล และปัญหาเรื่องการคานอำนาจกับสภามหาวิทยาลัยและผู้บริหารมหาวิทยาลัย ส่งผลให้มหาวิทยาลัยแข่งขันกันหารายได้ผ่านการเปิดหลักสูตรพิเศษและหลักสูตรที่น่าดึงดูดใจ (ilaw, 2561)

ปัจจุบันมีคณะที่เปิดการเรียนการสอนทางด้านการสื่อสารมากถึง 51 แห่งทั่วประเทศไทย ผู้เขียนเลือกสถาบันการศึกษาเพียงกลุ่มหนึ่งขึ้นมาศึกษา โดยเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ตามความนิยมของนักศึกษาที่มีต่อมหาวิทยาลัยและหลักสูตรวารสารศาสตร์และนิเทศศาสตร์ โดยสะท้อนจากอันดับคะแนน admission รอบ 4 ประจำปี 2564

ผลปรากฏว่า มีมหาวิทยาลัยที่เข้าเกณฑ์การศึกษาเนื่องจากมีคะแนนสูงสุด 20 อันดับแรกดังต่อไปนี้

1. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
3. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
5. มหาวิทยาลัยศิลปากร
6. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
7. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
8. มหาวิทยาลัยบูรพา
9. มหาวิทยาลัยรังสิต
10. มหาวิทยาลัยขอนแก่น
11. มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
12. มหาวิทยาลัยศรีปทุม
13. สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
14. มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
15. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
16. มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
17. มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
18. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
19. มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
20. มหาวิทยาลัยสยาม

เมื่อพิจารณาถึงการแบ่งหมวดของหลักสูตรวารสารศาสตร์และนิเทศศาสตร์ออกเป็นสาขาวิชาแล้ว ผู้เขียนเห็นว่า แม้สาขาวิชาของแต่ละมหาวิทยาลัยจะมีรายนามและรายละเอียดที่แตกต่างกัน แต่ยังสามารถจัดกลุ่มสาขาวิชาตามหัวข้อต่อไปนี้ ประกอบด้วย 1. วารสารศาสตร์ 2. บริหารการสื่อสาร 3. วิทยุโทรทัศน์ 4. ประชาสัมพันธ์ 5. โฆษณาและการตลาด 6. ภาพยนตร์

และภาพถ่าย 7. วาหนิเทศ 8. ศิลปะการแสดง 9. ธุรกิจ 10. สื่อดิจิทัล 11. สื่อ
 บันเทิง 12. สาขาวิชาอื่นๆ และ 13. ไม่มีการแบ่งแยกสาขา

เมื่อประมวลสาขาวิชาที่เปิดสอนในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ สามารถ
 จำแนกได้เป็นสาขาต่างๆ ดังนี้

ตารางที่ 5 ตารางแสดงการจำแนกสาขาวิชา

หมวดหมู่สาขา	ชื่อสาขาและมหาวิทยาลัย
วารสารศาสตร์	<ol style="list-style-type: none"> 1. สาขาวารสารสนเทศและสื่อใหม่ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 2. วารสารศาสตร์ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) 3. กลุ่มวิชาวารสารศาสตร์บูรณาการ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 4. หลักสูตรนิเทศศาสตร์ (มุ่งเน้นวารสารศาสตร์ดิจิทัล) (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) 5. วารสารศาสตร์คอนเวอร์เจนซ์ (มหาวิทยาลัยบูรพา) 6. เทคโนโลยีการพิมพ์ดิจิทัลและบรรจุภัณฑ์ (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี)
บริหารการ สื่อสาร	<ol style="list-style-type: none"> 1. บริหารการสื่อสาร (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)
วิทยุโทรทัศน์	<ol style="list-style-type: none"> 1. สาขาวิชาการออกแบบและผลิตสื่อ (สาขาวิชาสื่อสารมวลชน) (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 2. วิทยุโทรทัศน์ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) 3. กลุ่มวิชาสื่อสารมวลชน (มหาวิทยาลัยศิลปากร) 4. สาขาวิชาวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และการผลิตสื่อสตรีมมิง (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) 5. สาขาวิชาวิทยุและโทรทัศน์มัลติแพลตฟอร์ม (มหาวิทยาลัยรังสิต) 6. สาขาวิชาการเขียนบทและการกำกับภาพยนตร์และโทรทัศน์ (มหาวิทยาลัยรังสิต) 7. เทคโนโลยีโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียง (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี) 8. สาขาวิชาวิทยุ โทรทัศน์ และสื่อดิจิทัล (มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต) 9. วิชาเอกภาพยนตร์ โทรทัศน์ และสื่อดิจิทัล (มหาวิทยาลัยสยาม)

ตารางที่ 5 ตารางแสดงการจำแนกสาขาวิชา (ต่อ)

หมวดหมู่สาขา	ชื่อสาขาและมหาวิทยาลัย
ประชาสัมพันธ์	<ol style="list-style-type: none"> 1. สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 2. วิชาสื่อสารองค์กร (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) 3. กลุ่มวิชาการสื่อสารการตลาด (การประชาสัมพันธ์) (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 4. หลักสูตรนิเทศศาสตร์ (มุ่งเน้นการประชาสัมพันธ์ดิจิทัล) (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) 5. สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์และสื่อสารองค์กร (มหาวิทยาลัยรังสิต) 6. สาขาการประชาสัมพันธ์และการสื่อสารองค์กร (มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา) 7. สาขานิเทศศาสตร์ (การประชาสัมพันธ์) (มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี) 8. สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์ (มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต) 9. วิชาเอกการประชาสัมพันธ์และการสื่อสารนวัตกรรม (มหาวิทยาลัยสยาม) 10. การสื่อสารองค์กร (มหาวิทยาลัยบูรพา)
โฆษณาและการตลาด	<ol style="list-style-type: none"> 1. สาขาวิชาการโฆษณาและการสื่อสารตราสินค้า (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 2. วิชาโฆษณา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) 3. กลุ่มวิชาการสื่อสารการตลาด (โฆษณา) (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 4. หลักสูตรนิเทศศาสตร์ (มุ่งเน้นการสื่อสารแบรนด์สร้างสรรค์) (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) 5. หลักสูตรนิเทศศาสตร์ (มุ่งเน้นการสร้างแบรนด์อินฟลูเอนเซอร์) (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) 6. หลักสูตรนิเทศศาสตร์ (มุ่งเน้นการโฆษณาดิจิทัล) (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) 7. การสื่อสารตราสินค้า (มหาวิทยาลัยบูรพา) 8. สาขาวิชาการโฆษณาและสื่อสร้างสรรค์ (มหาวิทยาลัยรังสิต) 9. สาขาวิชาการสื่อสารการตลาดดิจิทัลและแบรนด์ดิ้ง (มหาวิทยาลัยรังสิต) 10. สาขาการโฆษณาและธุรกิจบันเทิง (มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา) 11. วิชาเอกนิเทศศาสตร์การตลาดดิจิทัล (มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย) 12. สาขาการสื่อสารการตลาดดิจิทัล (มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต) 13. สาขาวิชาการโฆษณา (มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต) 14. วิชาเอกการโฆษณาและสื่อสารการตลาดดิจิทัล (มหาวิทยาลัยสยาม)

ตารางที่ 5 ตารางแสดงการจำแนกสาขาวิชา (ต่อ)

หมวดหมู่สาขา	ชื่อสาขาและมหาวิทยาลัย
ภาพยนตร์และภาพถ่าย	<ol style="list-style-type: none"> 1. สาขาวิชาการภาพยนตร์และภาพนิ่ง (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 2. วิชาภาพยนตร์และภาพถ่าย (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) 3. สาขานวัตกรรมสื่อสารสังคม (ภาพยนตร์และสื่อดิจิทัล/การออกแบบ) (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) 4. กลุ่มวิชาภาพยนตร์ (มหาวิทยาลัยศิลปากร) 5. สาขาวิชาการภาพยนตร์ดิจิทัล (มหาวิทยาลัยรังสิต) 6. สาขาวิชาการเขียนบทและการกำกับภาพยนตร์และโทรทัศน์ (มหาวิทยาลัยรังสิต) 7. สาขาภาพยนตร์และดิจิทัลมีเดีย มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา) 8. ภาพยนตร์และสื่อดิจิทัล (มหาวิทยาลัยศรีปทุม) 9. เทคโนโลยีการถ่ายภาพและภาพยนตร์ (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี) 10. วิชาเอกนิเทศศาสตร์ภาพยนตร์ดิจิทัล (มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย) 11. สาขาภาพยนตร์และสื่อดิจิทัล (มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต) 12. สาขาวิชาการภาพยนตร์และสื่อดิจิทัล (มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต) 13. วิชาเอกภาพยนตร์ โทรทัศน์ และสื่อดิจิทัล (มหาวิทยาลัยสยาม)
วาทนิเทศ	<ol style="list-style-type: none"> 1. วิชาวาทนิเทศ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)
ศิลปะการแสดง	<ol style="list-style-type: none"> 1. วิชาสื่อสารการแสดง (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 2. สาขานวัตกรรมสื่อสารสังคม (การแสดงและกำกับ) (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) 3. กลุ่มวิชาการสื่อสารบันเทิง: ศิลปะการละคร (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 4. สาขาวิชาศิลปะการแสดง (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) 5. สาขาวิชาสื่อสารการแสดง (มหาวิทยาลัยรังสิต) 6. สื่อสารการแสดง (มหาวิทยาลัยศรีปทุม) 7. สาขาการสื่อสารการแสดงดิจิทัล (มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต) 8. สาขาวิชาสื่อสารการแสดงร่วมสมัย (มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต)
ธุรกิจ	<ol style="list-style-type: none"> 1. สาขาภาพยนตร์และสื่อดิจิทัล (การจัดการธุรกิจไซเบอร์) (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) 2. กลุ่มวิชาการสื่อสารเชิงธุรกิจ (มหาวิทยาลัยศิลปากร) 3. Communication Strategy and Ideation (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ)

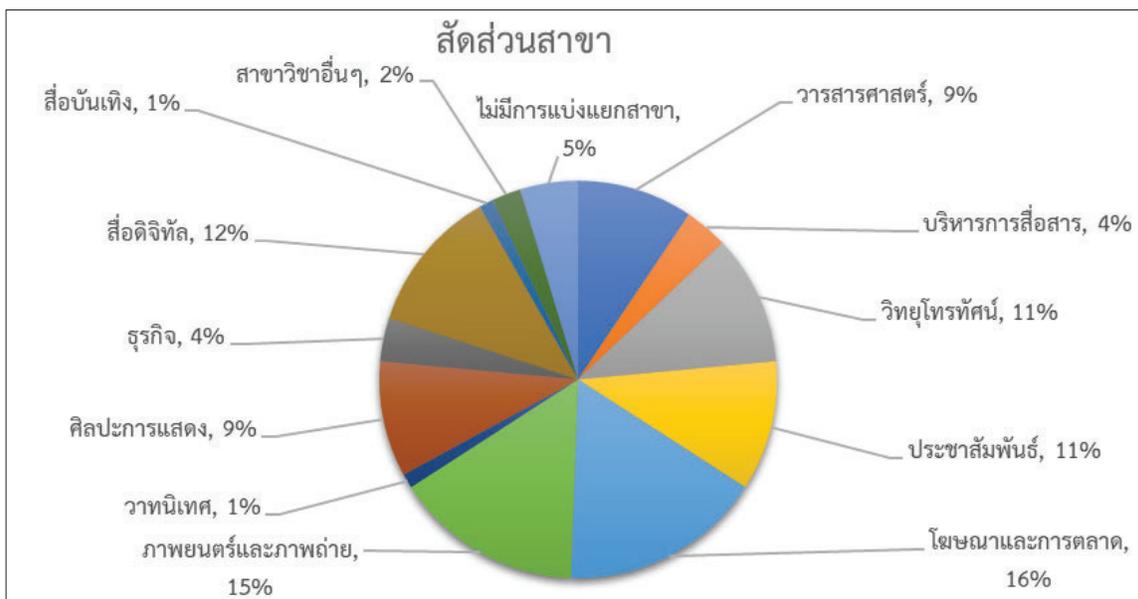
ตารางที่ 5 ตารางแสดงการจำแนกสาขาวิชา (ต่อ)

หมวดหมู่สาขา	ชื่อสาขาและมหาวิทยาลัย
สื่อดิจิทัล	<ol style="list-style-type: none"> 1. สาขาภาพยนตร์และสื่อดิจิทัล (สื่อปฏิสัมพันธ์และมัลติมีเดีย/คอมพิวเตอร์เพื่อการสื่อสาร) (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) 2. สาขาวิชาการผลิตเนื้อหาสร้างสรรค์และประสบการณ์ดิจิทัล (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) 3. Innovative Media Production (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) 4. สาขาวิชามัลติมีเดีย (มหาวิทยาลัยรังสิต) 5. สาขาวิชาการสร้างสรรค์คอนเทนต์ดิจิทัล (มหาวิทยาลัยรังสิต) 6. การออกแบบสื่อสารออนไลน์ (มหาวิทยาลัยศรีปทุม) 7. วิชาเอกนิเทศศาสตร์การออกแบบและการผลิตสื่อดิจิทัล (มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย) 8. สาขาวิชาสื่อดิจิทัลและการสร้างสรรค์ (มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต) 9. สาขาวิชาสื่อสังคมออนไลน์และสารสนเทศดิจิทัล (มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต) 10. วิชาเอกภาพยนตร์ โทรทัศน์ และสื่อดิจิทัล (มหาวิทยาลัยสยาม)
สื่อบันเทิง	<ol style="list-style-type: none"> 1. กลุ่มวิชาการสื่อสารบันเทิง: สื่อบันเทิง (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)
สาขาวิชาอื่นๆ	<ol style="list-style-type: none"> 1. สาขานวัตกรรมการสื่อสาร (การท่องเที่ยว/สุขภาพ/การจัดการนวัตกรรม/เศรษฐศาสตร์) (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) 2. สาขาวิชานิเทศศาสตร์การกีฬา (มหาวิทยาลัยรังสิต) 3. สาขาการสื่อสารมวลชน (มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา) 4. สาขานิเทศศาสตร์ (การสื่อสารมวลชน) (มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี) 5. สาขาวิชาการผลิตอีเว้นท์ และการจัดการนิทรรศการและการประชุม (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ)
ไม่มีการแบ่งแยกสาขา	<ol style="list-style-type: none"> 1. สาขาวิชานิเทศศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์) 2. สาขานิเทศศาสตร์ (มหาวิทยาลัยขอนแก่น) 3. นวัตกรรมการสื่อสารและพัฒนากาเทศ (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง) 4. สาขาวิชาสื่อสารมวลชน (มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา)

ที่มา: วิศวัส ปัญญาวงศ์สถาพร และคณะ (2566)

จากการศึกษาดังแจกแจงนี้สามารถจัดทำเป็นข้อสรุปเชิงเปรียบเทียบได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2 แผนภูมิแสดงสัดส่วนสาขา

ที่มา: วิศวัส ปัญญาวงศ์สถาพร และคณะ (2566)

คณะผู้จัดทำมีความเห็นว่า สาขาที่เปิดในแต่ละสถานศึกษานั้นสะท้อนถึงความนิยมของผู้จัดบริการการศึกษาในสถาบันต่างๆ โดยสาขาที่มีจำนวนมากที่สุดอันดับหนึ่งคือ สาขาโฆษณาและการตลาด จำนวน 14 แห่ง (16%) อันดับสองคือ สาขาภาพยนตร์และภาพถ่าย จำนวน 13 แห่ง (15%) และอันดับสามคือ สาขาสื่อดิจิทัล จำนวน 10 แห่ง (12%)

ทั้งนี้ หากวิเคราะห์บริบทแวดล้อม (PEST analysis) อันมีผลต่อธุรกิจการศึกษาประกอบด้วย เราอาจเห็นแนวโน้มที่น่าสนใจจำแนกตามตัวแปรดังต่อไปนี้ (วิศวัส ปัญญาวงศ์สถาพร และคณะ, 2566)

3.1 การเมืองและนโยบาย (Politics)

ผู้เขียนเห็นว่า รัฐมองสื่อในสองลักษณะ หนึ่ง สื่อในฐานะพื้นที่เผยแพร่ข้อมูลที่เป็นภัยต่อความมั่นคงที่ต้องถูกกำกับ และสอง สื่อในฐานะพื้นที่ของโอกาสที่จะหยิบฉวยเพื่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

ผู้จัดการศึกษาด้านการสื่อสารอาจดำเนินนโยบายเกี่ยวข้องกับวงการศึกษาด้านการสื่อสารตามแนวโน้มดังนี้ **หนึ่ง** การสนับสนุนทรัพยากรเพื่อมุ่งเน้นการศึกษาทางด้านนวัตกรรมสื่อ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ หรือเทคโนโลยีโลกเสมือนจริง (AR) **สอง** การสนับสนุนทรัพยากรเพื่อมุ่งเน้นการศึกษาทางด้านสื่อใหม่ เช่น เครือข่ายสังคมออนไลน์ หรือแอปพลิเคชัน **สาม** การสนับสนุนทรัพยากรเพื่อมุ่งเน้นการศึกษาทางด้านสื่อเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจ เช่น การตลาดออนไลน์ หรือธุรกิจสื่อดิจิทัล **สี่** การสนับสนุนทรัพยากรเพื่อมุ่งเน้นการศึกษาทางด้านสื่อเพื่อความมั่นคงของประเทศ เช่น ความรู้เท่าทันสื่อ หรือหน้าที่พลเมือง **ห้า** การสนับสนุนทรัพยากรเพื่อมุ่งเน้นการศึกษาทางด้านสื่อเชิงสืบสวนสอบสวน (investigative journalism) เช่น การรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน หรือสื่อกับสังคม

3.2 เศรษฐกิจ (Economy)

ผู้เขียนเห็นว่า ประเทศไทยในอนาคตจะต้องเผชิญกับความท้าทายในมิติเศรษฐกิจหลายด้าน เช่น จำนวนการจ้างงานที่ลดลง การเพิ่มขึ้นของระดับหนี้ครัวเรือน การขยายตัวของ GDP ด้านข้อมูลข่าวสารและการสื่อสาร และการจำกัดการเดินทางเนื่องจากผลของสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 ที่ยังไม่ฟื้นตัวอย่างสมบูรณ์

ดังนั้น แนวทางที่สถานศึกษาสามารถปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อภาวะเศรษฐกิจถดถอยมีดังต่อไปนี้ **หนึ่ง** การเปิดหลักสูตรอบรมพิเศษพัฒนาทักษะเพื่อสร้างรายได้พร้อมประกาศนียบัตร เช่น การผลิตภาพยนตร์โฆษณาขนาดสั้น การตลาดออนไลน์ และอื่นๆ **สอง** โครงการทุนผู้ช่วยสอน (teacher assistance) เพิ่มเติมจากการสนับสนุนของรัฐหรือมหาวิทยาลัย **สาม** มหาวิทยาลัยควรร่วมมือกับองค์กรสื่อเพื่อให้นักศึกษาเข้าร่วมโครงการสหกิจศึกษาแบบได้รับรายได้

3.3 สังคม (Social Dimension)

ผู้ศึกษาเห็นว่า ประเทศไทยในอนาคตจะต้องเผชิญกับความท้าทายในมิติสังคมหลายด้าน เช่น จำนวนประชากรวัยทำงานที่ลดลง การศึกษาในผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ความพร้อมของผู้เรียน และความพร้อมของครูผู้สอน

แม้ความพร้อมของทั้งผู้เรียนและผู้สอนในการจัดการเรียนการสอนผ่านระบบออนไลน์ปัจจุบันยังมีข้อจำกัด แต่สถาบันการศึกษาสามารถพัฒนาและสร้างระบบการเรียนการสอนทางเลือกอื่นๆ ต่อไปดังนี้ **หนึ่ง** การเปิดหลักสูตรอบรมสำหรับผู้สูงอายุ เช่น หลักสูตรการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจ หรือหลักสูตรการสื่อสารระหว่างวัย **สอง** การอบรมผู้สอนให้มีความพร้อมในการสอนออนไลน์หรือการเรียนทางไกล **สาม** การอบรมผู้เรียนให้มีความพร้อมในการสอนออนไลน์หรือการเรียนทางไกล และ **สี่** การจัดสรรปัจจัยให้เอื้อแก่การเรียนออนไลน์ของทั้งนักศึกษาและคณาจารย์

3.4 เทคโนโลยี (Technology)

ผู้ศึกษาเห็นว่า ประเทศไทยในอนาคตจะต้องเผชิญกับความท้าทายในมิติเทคโนโลยีหลายด้าน เช่น แนวโน้มการปรากฏตัวของเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่ส่งผลต่อการรับสารและวิธีคิดเรื่องจริยศาสตร์ บทบาทของสื่อในฐานะความคาดหวังของโลกสมัยใหม่ สถานะขององค์ความรู้ที่จะไม่ถูกจำกัดภายในมหาวิทยาลัยและกลายเป็นโจทย์ใหม่ที่ท้าทายสำหรับมหาวิทยาลัย และคุณค่าของมหาวิทยาลัยที่อาจเปลี่ยนไปจากเทคโนโลยี

ดังนั้น แนวทางที่สถาบันการศึกษาสามารถปรับตัวตามเทคโนโลยีสื่อสารสมัยใหม่มีดังต่อไปนี้ **หนึ่ง** จัดการเรียนการสอนแบบองค์รวม ไม่แบ่งแยกสาขาตามประเภทของสื่อ เนื่องจากสื่อในยุคดิจิทัลมีลักษณะหลอมรวม นำเสนอข้ามรูปแบบโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม ยังอาจมีการจัดแบ่งหมวดหมู่ของวิชาตามเนื้อหา (content) เช่น หมวดหมู่ทฤษฎี **สอง** ควรเสริมทักษะให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวเพื่อใช้ชีวิตร่วมกับพลวัตของสื่อในอนาคต รวมทั้งเสริมสร้างทักษะให้ผู้เรียนสามารถริเริ่มธุรกิจหรือประกอบอาชีพด้านการสื่อสารของตนเองได้ตั้งแต่ยังศึกษาอยู่ **สาม** แพลตฟอร์มสื่อชนิดใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอเป็นโอกาสให้สถาน

ศึกษาจัดสอนหลักสูตรทางด้านทักษะการสร้างสรรค์สื่อ เช่น lightroom, after effect ฯลฯ

ส่งท้าย

การย้อนมองประวัติศาสตร์การเรียนการสอนศาสตร์การสื่อสารชี้ให้เห็นว่า สถาบันการศึกษา “ไม่เคยไร้เดียงสา” และปราศจากอิทธิพลจากแทรกแซงจากตัวแปรภายนอก ยุคแห่งการประชันขันแข่งทางอำนาจระหว่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตเปลี่ยนเวทีการเรียนการสอนศาสตร์สื่อสารให้เป็นเครื่องมือของโลกเสรีในการสนับสนุนกระบวนการประชาธิปไตย (democratisation) และเผยแพร่อุดมการณ์เสรีนิยม รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับแรงสนับสนุนจากทั้งในและต่างประเทศ เพื่อริเริ่มการศึกษาศาสตร์สื่อสารเพื่อผลิตนักหนังสือพิมพ์ไว้รับใช้กิจการสื่อสารมวลชนที่ถูกดำเนินหรือกำกับโดยรัฐบาล เมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารพัฒนาไป มหาวิทยาลัยต่างๆ ก็เริ่มดำเนินการสอนวิชาด้านวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ เพื่อผลิตนักวิชาชีพชั้นสูงสำหรับปฏิบัติงานของรัฐบาลตามแผนพัฒนา ขณะที่เมื่อบรรยากาศการสู้รบทางอุดมการณ์ของสงครามเย็นจบลง และโลกเข้าสู่ความเป็นทุนนิยม สถาบันศึกษาก็ถูกผลักดันให้กลายเป็นธุรกิจการศึกษา การเปลี่ยนสถานะสู่สถาบันอุดมศึกษาในกำกับของรัฐ (มหาวิทยาลัยนอกระบบ) เป็นตัวแปรหนึ่งที่บีบคั้นให้สถาบันการศึกษาต้องหารายได้เลี้ยงตนเอง เปิดหลักสูตรหลากหลายที่ดึงดูดผู้เรียน รวมถึงการเปิดหลักสูตรพิเศษต่างๆ ที่มีค่าเล่าเรียนสูง แต่มีเกณฑ์การคัดเลือกผู้เข้าเรียนยืดหยุ่น แม้กระนั้น คงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า สถาบันการศึกษาศาสตร์การสื่อสารถือเป็นแหล่งบ่มเพาะบัณฑิตที่มีความรู้ความเข้าใจหลักการสื่อสาร สร้างบุคลากรที่มีทักษะวิชาชีพทางสื่อสารมวลชน และขบขันให้สังคมเห็นความสำคัญของการสื่อสาร

หากแต่เหรียญอีกด้านหนึ่งก็ชี้ให้เห็นว่า แวดวงการศึกษานิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ของไทยมีการปรับตัวเพื่อหลีกเลี่ยงให้พ้นจากอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา (US inspiration) ในยุคตั้งต้นอยู่เสมอ เช่น การจัดการเรียนการ

สอนโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (community-based learning) คือการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างผู้สอน ผู้เรียนและชุมชนเพื่อแก้ปัญหาทางสังคม การจัดการเรียนการสอนทางการสื่อสารวัฒนธรรม (cultural communication) ซึ่งคือการเรียนรู้และสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อรับใช้ท้องถิ่น หรือการผลิตองค์ความรู้ทางด้านการสื่อสารที่ถอดบทเรียนมาจากการทำวิจัยในพื้นที่ท้องถิ่น

ความรู้เรื่องราวเหล่านี้สื่อสารศึกษาอาจช่วยให้มองเห็นตัวตนแห่งอดีตและเข้าใจปัจจุบันของนักการสื่อสารชัดเจนยิ่งขึ้น แต่นั่นจะไม่มีประโยชน์อะไรเลยหากสถาบันการศึกษาไม่นำความรู้เหล่านี้ไปกำหนดทางเสื่อสื่อสารศึกษาในอนาคตให้ไม่ซ้ำรอยข้อผิดพลาดในอดีต เพื่อการพัฒนาให้นักการสื่อสารรุ่นใหม่ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- แถมสุข นุ่มนนท์ (2544), *เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สองยุคเชื้อผู้นำชาติพันธุ์*, กรุงเทพฯ: สายธาร.
- วิศวัส ปัญญาวงศ์สถาพร และคณะ (2566), *แนวทางการศึกษาข้อมูลเพื่อปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรวารสารศาสตร์บัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เสนห์ จามริก (2523), *การเมืองกับการศึกษาของไทย*, กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- หนึ่งหทัย ขอผลกลาง (2541), *พัฒนาการของการศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- _____. (2545), *แนวโน้มของการพัฒนาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย*, นครราชสีมา: สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2527), “การศึกษานิเทศศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา) ในประเทศไทย”, ใน *คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (บ.ก.), วิวัฒนาการสื่อสารมวลชนไทย*, กรุงเทพฯ: พุทธบูชาการพิมพ์.
- _____. (2547), *สื่อสารมวลชนเบื้องต้น สื่อมวลชน วัฒนธรรม และสังคม*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาอังกฤษ

- Burrell, G. and Morgan, G. (1979), “Sociological Paradigms and Organisational Analysis”, *Elements of the Sociology of Corporate Life*, Farnham: Ashgate.
- Cmiel, K. (1996), “On Cynicism, Evil, and the Discovery of Communication in the 1940s”, *Journal of Communication*, 46(3): 88-107.
- Cole, R. (1998), “Introduction”, *California Management Review*, 40(3): 15-20.
- Hughes, C. (2018), “Seven Global Challenges for the 21st Century”, International School Parent, November 2018.
- Huxley, J. (1948), *UNESCO: Its Purpose and Philosophy*, Washington: Public Affairs Press.
- International Commission for the Study of Communication Problems (1980), *Many Voices, One World: Towards a New, More Just, and More Efficient World Information and Communication Order*, London: Unipub.

- Leymore, V. (1982), "The Structural Factor in Systems of Communication", *The British Journal of Sociology*, 33(3): 421-434.
- Marques de Melo, J. (1988), "Communication Theory and Research in Latin America: A Preliminary Balance of the Past Twenty-Five Years", *Media, Culture, and Society*, 10: 405-418
- Peters, J. (2008), "Institutional Opportunities for Intellectual History in Communication Studies", in Park, D. and Pooley, J. (eds.), *The History of Media and Communication Research: Contested Memories*, New York: Peter Lang.
- Rantanen, T. (2017), "A 'Crisscrossing' Historical Analysis of Four Theories of the Press", *International Journal Of Communication*, 11: 22.
- Schiller, H. (1975), "Communication and Cultural Domination", *International Journal of Politics*, 5(4): 1-127.
- Schwab, K. (2016), *The Fourth Industrial Revolution*, Davos-Kloster: World Economic Forum.
- Scolari, C. (2023), *On the Evolution of Media: Understanding Media Change*, London: Routledge.
- Simonson, P. and Park, D. (2015), *The International History of Communication Study*, London: Routledge.
- Shoshkes, E. (2013), *Jaqueline Tyrwhitt: A Transnational Life in Urban Planning and Design*, Farnham: Ashgate.
- Vroons, E. (2005), "Communication Studies in Europe: A Sketch of the Situation Around 1955", *Gazette: The International Journal for Communication Studies*, 67(6): 495-522.
- Wells, C. (1987), *The UN, UNESCO and the Politics of Knowledge*, London: Palgrave

สื่อออนไลน์

- ธนาคารโลก (2564), ธนาคารโลกในประเทศไทย, สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2566 จาก <https://www.worldbank.org/th/country/thailand/overview>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ (2564), รายงานประจำปี 2564, สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2566 จาก https://www.nesdc.go.th/ebook/NESDCReport64/NESDC_64.html
- ilaw (2561), "ปฏิรูปการศึกษายุค คสช.: แก่ทั้งกฎหมาย ใช้ทั้ง ม.44 แต่ยังไม่ถึงฝั่งฝัน", สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2566 จาก <https://www.ilaw.or.th/articles/2961>
- UN Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO) (1945), "Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO), 16 November 1945", retrieved 21 November 2023 from <https://www.refworld.org/docid/3ddb73094.html>